

Előzetes jelentés a Sé-Doberdón végzett 1998. évi leletmentésről

(Vas megye)

A Szombathely központjától 5 kilométerre nyugatra, az Arany-patak völgyében elterülő Sé község nevét a Malomi dűlőn Károlyi Mária 1973-ban megkezdett, később Kalicz Nándorral közösen folytatott kutatásai tették ismertté a hazai és a külföldi ősrégészet szakemberei számára. Mind a Malomi dűlő, mind az újkori település a vízfolyás bal partján fekszik. A völgy ezen az oldalon szélesebb, az ártér szigetszerű kiemelkedésekkel tarkított, emberi megtelepedésre alkalmasabb terület. Leletmentő ásatásunkat a patak jóval meredekebb, erdővel és rétekkel borított jobb partján elterülő két domboldalon és a közöttük fekvő mélyebb területen (1. kép) végeztük 1998. május 11. és november 27. között. A feltárást egy családi házakból álló lakópark (az ún. Déli lakóterület kb. 5 ha) építése tette szükségessé. A munkák a kezdetektől Sosztarits Ottó, majd augusztus 3-tól Ilon Gábor vezetésével folytak.

Ásatási tevékenységünk az első négy hét folyamán egy sír és néhány gödör leletmentésére korlátozódott, mindenképp előtte a beruházóval folytatott viták miatt. Ezt követően az U2 és U3 jelű telekhátroló utak területére eső régészeti jelenségek és azok leletanyagának mentését, valamint egy római kori vízvezeték részleteinek feltárását végeztük el. A humuszrétegnek az utak területéről való eltávolításakor régész nem volt jelen, mivel a beruházó a munkát nem jelentette időben. A fent említett okok miatt a további feltárandó területeket csak a munkafázisok befejezése után tudtuk célirányosan kijelölni, júliusban és augusztusban az I–III., az őszi hónapokban a IV–VI. felületeken dolgoztunk. További leletek és objektumok megtalálásának reményében és precízebb (szintkövetés) feltárási módszer alkalmazása miatt nyitottunk meg négy („A”, „B”, „C” és „D” jelű), 5×5 méter alapterületű szelvényt a szórvány neolitik tárgyak előkerülési helyén, valamint az egyetlen hiteles rézkori gödör és egy melléklet nélküli csontvázas sír környezetében. E kis kiterjedésű, gépek által nem rombolt munkaterületeket igyekeztük rétegtani megfigyelések céljára is felhasználni. A szeptemberben felmerült pénzügyi problé-

Preliminary report of the rescue excavations conducted at Sé-Doberdó in 1998

(Vas County)

The village of Sé lies in the valley of the Arany stream, 5 km west of the centre of Szombathely. The name was introduced in Hungarian and international prehistoric research by the excavations in the Malomi dűlő, which were started by Mária Károlyi in 1973 and later carried on in cooperation with Nándor Kalicz. Both the Malomi dűlő and the modern settlement lie on the left side of the watercourse. The valley is broader on this side, and the isolated elevations that segment the floodplain create favourable conditions for human settlement. The rescue excavations were conducted on two hillsides and the enclosed deeper surfaces on the much steeper right side of the stream (Fig. 1) between 11. May and 27. November 1998. This territory was covered with forests and meadows. The rescue excavations preceded the construction of a residential park (ca. 5 ha of the so-called Southern residential area). Ottó Sosztarics directed the excavations at the start, then Gábor Ilon took over from the 3rd of August.

The excavations were restricted to rescuing a grave and some pits during the first four weeks owing to discussions with the investors. Then archaeological features and materials and a detail of a Roman period aqueduct were rescued in the area of roads U2 and U3 on the borders of the lot. No archaeologist controlled the removal of the humus layers from the area of the roads since the investor failed to report the earthwork in time. Due to the above reasons, the areas to be unearthed could be determined only after these phases of earthwork had been finished. We worked on surfaces I–III in July and August and on surfaces IV–VI in the autumn. We opened four more 5×5 m large cuttings in the hope that we can find further finds and features with a more precise excavation method (in levels). Cuttings “A”, “B”, “C” and “D” were localised in the area where stray finds had been collected from the Neolithic and near the only authentic Copper Age pit and an inhumation burial, which did not contain grave-goods. We tried to observe the layer sequence as well in the small territory, which had not been destroyed by machines. The financial problems that had emerged in September were solved partly in the course of negotiations with the investors

mákat részben a beruházóval folytatott újabb tárgyalások során, részben a Kulturális Örökség Igazgatósága közreműködésével sikerült megoldani. A lakóparkhoz tartozó hat telekre azonban, amelyek csak részben kutattak („A” és „B”, valamint III. felület megnyitásának helye) nem engedélyeztük a beépítést. Az itt húzódó esővíz-elvezető árok mentén előkerült csecsemősír és a kemencék alapján további objektumok és leletek előkerülésére számítottunk egy későbbi (talán 2001. évi) ásatás kapcsán.

Az I–II., IV–VI. felület feltárása – miként az U2–U3-é is – gépi humusztól, nyesést követően történt. A „B” szelvényben ásonyomként mélyítettünk. Az „A” szelvényt mikrostratigráfiai módszerrel kezdtük feltárni, majd idő hiányában a további munkát – visszatemetés után – a következő évre (évekre?) halasztottuk. A „C” és „D” szelvényeket – miként a III. felületet is – a két utóbbi módszer kombinációjával vizsgáltuk.

Mintákat gyűjtöttünk radiocarbon kormeghatározásra, valamint növényi- és talajmintákat környezetrekonstrukciós- és kerámia összetétel vizsgálatokra. Az utóbbi témával Gerdán Katalin és Szakmány György (ELTE, Bp.) geológusok foglalkoztak. Az archaeobotanikai minták közül a legjelentősebb mennyiségű az U2 területén feltárt KE-8 jelű, római kori gödörből származó árpa (Torma Andrea MMM, Bp. meghatározása) volt. Prof. Márton Péter a III. felületen feltárt két kemence sütőfelületéből archaeomágneses kormeghatározásra mintákat vett. Eszerint ezek a LT időszakra keltezettek.

A helyszíni technikai feladatok oroszánrészét Marton Tibor és Oross Krisztián (akkor még a szegedi JATE régész hallgatói, ma az MTA RI munkatársai) látták el, akik a telep rézkorának emlékeit a jövőben fel is dolgozzák. A feltárás kora vaskori anyagát Molnár Attila, kelta kori emlékeit pedig Gaál Krisztián (ELTE, Bp.) hallgatóknak adtuk át. Az ásatás során hét különböző korszak tárgyi emlékei láttak napvilágot, ezeket az alábbiakban röviden ismertetjük.

1. A rézkori lengyeli kultúra idoltöredékét, továbbá egy bütyökdíszes oldaltöredéket szórványleletként találtuk, e korszakhoz köthető régészeti jelenségeket megfigyelni nem tudtunk.

2. A középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrába sorolható kerámia és kőeszközök kerültek elő az U2 telekhatároló út területén a KE-7 jelzetű nagyméretű gödörből. A gödör betöltésének nagy részét a gépi humusztól megsemmisítette, az objektum körülbe-

and partly with the contribution of the Directorate of the Cultural Heritage. However, we banned construction on six lots of the residential park, which have only partly been investigated (areas of cuttings “A” and “B” and surface III). The grave of an infant and the ovens found along the water channel suggest that further features and finds can be expected during excavations to be conducted in the future (perhaps in 2001).

The excavations of surfaces I–II and IV–VI, similarly to those of surfaces U2 and U3, were started after the mechanic removal of the humus. In cutting “B”, we worked in spits. In cutting “A”, we started to work with microstratigraphical methods but ran out of time, so we filled in the cutting and postponed its clearing until the next year (years?). In cuttings “C” and “D” and also on surface III, the two latter methods were combined.

We collected samples for radiocarbon dating and vegetal and soil samples for environmental reconstruction and ceramics analysis. Katalin Gerdán and György Szakmány geologists (ELTE Budapest) carried out the latter investigations. The largest archaeobotanical sample was taken from the barley found in the Roman period pit marked KE-8 in the territory of U2 (determined by Andrea Torma, MMM, Budapest). Prof. Péter Márton collected samples for archaeomagnetic analyses from the baking surfaces of the two ovens unearthed on surface III. The analyses gave a dating from the LT.

The greater part of the technical field work was carried out by Tibor Marton and Krisztián Oross (at that time students of archaeology at the JATE, to date MTA RI), who will analyse the Copper Age finds of the settlement. The early Iron Age material of the excavations was given entrusted to Attila Molnár student, those from the Celtic period to Krisztián Gaál student (ELTE, Budapest). The relics of seven different periods were unearthed during the excavations, which will be shortly described in the followings.

1. The fragment of an idol and a wall fragment with a knob from the *Copper Age Lengyeli culture* were found as stray finds. We did not observe any feature that could be connected to this archaeological period.

2. Ceramics and stone tools of the *middle Copper Age Balaton-Lasinja culture* were found in the large pit marked KE-7 in the territory of road U2 along the border of the lot. The machine had destroyed most of the filling of the pit during the removal of the humus layer. One third of the feature extended under the wall of the cutting. Altogether four pits dug into one another were unearthed in the extension of the cutting, but we could not separate their find materials. Further finds of the

lül egyharmad részben a szelvényfal alatt helyezkedett el. A rábontás során összesen négy, egymásba ászott gödör maradványa került elő, melyek leletanyagát nem sikerült külön tartanunk. A kultúra további leletei kerültek elő másodlagos helyzetben a KE-10 és KE-17 jelű vaskori gödrökből, továbbá a lelőhely alacsonyabban fekvő részén a munkagépek által el nem távolított vastag humuszrétegből. A leletanyagban a tálak alkotják a legnagyobb és legváltozatosabb csoportot. Az enyhén behúzott, egyenesen vágott peremű kettős kónikus tálak jellegzetes díszítései a hasvonalról lelógó bütykök (1. tábla 1), de előfordulnak bikónikus mély tálak (1. tábla 2) és változatos peremképzésű kónikus tálak (1. tábla 3) is. A kultúra egyik legjellegzetesebb edénytípusát alkotják a profilált hasú, nagynyílású szalagfüllel ellátott korsók. A díszített példányokon minden esetben, így a séi korsótöredéken is a kihangsúlyozott hasi részen találjuk a bekarcolt ferde vonalas díszítést (1. tábla 4). A másik jellegzetes díszítéstípust egy kettős kónikus, finom kannelúrával ellátott oldaltöredék képviseli (1. tábla 5). További edényformák a csőtalpas tálak, fazekak, tárolóedények és csuprok töredékei. A kerámiaanyag túlnyomó része durva kavicsos soványítású. E jelenség általános Vas megye középső rézkori leletanyagaiban, míg a Dunántúl egyéb részein a homokkal és kerámiázúval való soványítás a leggyakoribb. A KE-7 feltárása során előkerült kőeszközök között megtalálhatók pengék, mikropengék és azok töredékei, vakarók, magkőtöredék, továbbá szilánkok, pattintékok. A leletanyag meglehetősen egységes képet mutat és a Balaton-Lasinja kultúra klaszszikus szakaszára keltezhető. Érdemes megemlíteni, hogy a közeli Malomi dűlőn szintén előkerültek, és Károlyi Mária felosztása szerint az őskori település életének VI. periódusát (KÁROLYI 1992) képviselik a Balaton-Lasinja kultúra leletei és egy ház maradványai.

3. A kora vaskori Hallstatt kultúra mintegy 70 objektumát dokumentáltuk, amelyek közül 4 biztosan lakóépület maradványa. Mindezek sűrű meglepedésre utalnak. A zömében nagy mennyiségű házikerámia a Ha C2 és Ha D periódusra datálják a települést. Utóbbi talán megérte a legkorábbi kelta horizontot is. A fém kisleletek közül egy finoman bordázott kengyelű kisívfibula (2. tábla 2) a 7. század második felére, még inkább a 6. századra (FEKETE 1985, „g” csoport) keltezi a telep egyik periódusát. Az urnamezős előzményre legfeljebb egy bunkósfejű tű (Keulenkopfnadel, 2. tábla 1) alapján következtethetünk, amit azonban tág időhatárok közé keltez a kutatás.

culture were found in secondary positions in the Iron Age pits marked KE-10 and KE-17 and in the thick humus layers left by the machine in the deeper areas of the site. The largest and most varied group of finds is constituted of bowls. The biconical bowls with slightly inverted, straight cut rims have characteristic knob ornaments hanging from the carination of the belly (Plate 1. 1). Other bowl types are biconical and deep (Plate 1. 2) or conical with various rim shapes (Plate 1. 3). One of the most characteristic vessel types of the culture is a jug type with a faceted belly and a widely looped band handle. The obliquely incised linear ornament can be found on the emphasised belly of the jug fragment from Sé, similarly to all the decorated items (Plate 1. 4). Another characteristic ornament type is represented by a biconical wall fragment with fine channelling (Plate 1. 5). Further vessel types can be recognised in the fragments of hollow-pedestalled bowls, pots, storage vessels and mugs. The majority of the pottery was roughly tempered with pebbles. This phenomenon is common in the middle Copper Age materials in Vas county, while in other parts of Transdanubia sand and ceramic grains were normally used as the tempering materials. The stone tools found in KE-7 are blades, microblades and their fragments, end-scrapers, core fragments, flakes and chips. The find material shows a fairly unified picture and it can be dated from the classical phase of the Balaton-Lasinja culture. It is worth mentioning that similar finds were found in the nearby Malomi dűlő as well, and, according to Mária Károlyi's classification, the finds and the remains of a house of the Balaton-Lasinja culture represented phase VI in the life of the prehistoric settlement (KÁROLYI 1992).

3. About 70 features of the *early Iron Age Hallstatt culture* was registered. Four of them were certainly the remains of dwelling houses. This implies a dense settlement. The large number of mostly household ceramics date the settlement from the Ha C2 and Ha D periods. The latter could perhaps live to see the earliest Celtic horizon. A bow brooch with a finely ribbed small bow (Plate 2. 2) from among the small metal finds dates one of the phases of the settlement from the second half of the 7th century or rather from the 6th century (FEKETE 1985 group “g”). Urnfield antecedents is inferred perhaps only from a pin (Keulenkopfnadel, Plate 2. 1), which is, nevertheless, placed within a wide chronological frame.

A body seal (with a stag depiction) from the Scythian period (plate 2. 3) was found in a closed layer near the baking surface of an oven on surface VI (ILON 1999).

A VI. felületen zárt rétegből szkíta kori agyagpecsétlő (pintadéra szarvas ábrázolással) került elő (2. tábla 3) egy kemence platni közeléből (ILON 1999).

4. A kelta korból öt földbe mélyített házat ill. cölöpszerkezetes építményt (U2, U3 és II, IV, VI. felület), valamint gödröket ismerünk. A házak két sorba rendezettnak látszanak. A II. felület házának padlóján sertés csontváz feküdt (2. kép a-b). Egy másik házban a szövés feltűnően sok emléke (orsógombok) került elő. A III. felületen két, többször megújított kemence részletét dokumentáltuk. A leletanyagban jellegzetesebbek: szarvas-füles tál, LT A-fibula (2. tábla 4), amelyek a korai megtelepedésre utalnak.

Egy zsugorított csontváz, melléklet nélküli gyermeksírt (III. felület közelében) – utóbbi Tóth Gábor antropológus (BDF, Szombathely) meghatározása –, Csapó János vegyész (Kaposvári Egyetem) DL aminosavas kormeghatározással ugyan a protolengyeli időszakra keltezte (6648 ± 465 év), mi azonban a radiocarbon adatra (Debrecen) épülő kelta kori keltekezést fogadjuk el.

A területen a Velem-Szt. Vid-i magaslati telep egyik síkvidéki, „kiszolgáló-faluja” lehetett az urnamezős, kora vaskor és a kelta kor idején, amire több tárgytypus hasonlósága (pl. Keulenkopfnadel, pintadéra) utal. Ezen összevetés lehetőségét nagyban gátolja, hogy máig szinte alig publikált az 1970–80-as évek dr. Bándi Gábor és Fekete Mária régészek irányítása alatt a Szent Viden feltárt leletanyag.

5. Római kor

A kutatás során lehetőségünk nyílt Savaria legfontosabb közművének, a római várost a környező hegyek forrásaival összekötő aquaeductus vizsgálatára. A vízvezeték a Kőszegi-hegységben Rohonc, Velem és Bozsok térségében feltörő források vizét szállította Savariába. Bár Türr Ervin egykori múzeumigazgatónak a savariai aquaeductusról szóló cikke óta a magyarországi szakaszt több helyen is kutatták (Bozsok-Szentkút illetve Sé), az aquaeductus hazai szakaszáról újabb érdemi adat nem jelent meg nyomtatásban. Sajnálatos, hogy e feltárások dokumentációi a múzeum adattárából is eltűntek.

A séi lakópark területén négy helyen (1. kép) volt alkalmunk a római vízvezeték vizsgálatára. Sajnos két ponton csak az egykori építmény alapig kitermelt és törmelékkel visszatöltött alapárkait tudtuk feltárni (U2 út keleti kutatóárka, illetve U4 út nyugati metszete). Némileg szerencsésebbek voltunk az U2 út nyugati kutatóárkában, hiszen ha a

4. Five sunken houses and post-structure constructions (U2, U3 and surfaces II, IV and VI) and pits are known from the *Celtic period*. The houses seem to be arranged in two rows. A pig skeleton lay on the floor of the house on surface II (Fig. 2. a-b). In another house, remarkably many requisites of weaving (spindle whorls) were found. The fragments of two, multiply renewed ovens were unearthed on surface III. The most characteristic finds were a bowl with a corn-shaped handle and an LT A brooch (Plate 2. 4), which suggest an early settlement.

The inhumation grave of an infant in crouched position was found without grave-goods near surface III. Gábor Tóth anthropologist (BDF, Szombathely) determined the find. János Csapó chemist (Kaposvár University) dated the grave with DL amino acid method from the Proto-Lengyeli period (6648 ± 465 years). We, however, accept the radiocarbon dating from the Celtic period (Debrecen).

A “subsidiary village” of the hill settlement of Velem-Szt. Vid must have been established in the lowland area during the Urnfield period, the early Iron Age and at the beginning of the Celtic period as implied by the similarities of several object types (e.g. Keulenkopfnadel, pintadéra). The comparison, however, is largely hampered by the fact that very little has been published of the find material unearthed by Gábor Bándi and Mária Fekete at Szent Vid in the 1970’s and 1980’s.

5. Roman period

In the course of the excavations we had the opportunity to investigate the most important public utility of Savaria, which was the aqueduct that connected the town with the springs in the neighbouring hills. The aqueduct carried water to Savaria from the springs that well up at Rohonc, Velem and Rozsok in the Kőszegi hills. Although the Hungarian stretch of the aqueduct was several time investigated since Ervin Türr former museum curator’s article on the aqueduct in Savaria (Bozsok-Szentkút and Sé), no essentially new data have been published on the Hungarian stretch of the aqueduct. It is a pity that the documentation of these excavations has vanished from the archives of the museum.

We could study the Roman aqueduct at four places in the area of the residential park of Sé (Fig. 1). At two points, regrettably, the former construction was pulled down to the foundations and only the foundation trenches filled in with rubble could be unearthed (eastern test trench of road U2 and the western section of road U4). We had more luck in the western test trench of road U2. We did not find vertical walls but the foundations and the start of the vertical walls and the imper-

felmenő falakat nem is, de a mai felszíntől 190–200 cm mélyen megtaláltuk az aquaeductus alépítményét az oldalfalak indításával, illetve a vízvezeték fenekének vízzáró vakolatát. Az U3 út helyén nyitott szelvényben az előbbiekkal ellentétben szinte teljes épségben kerültek elő a vízvezeték maradványai (3. kép). A vízvezeték alépítményét sárgásfehér habarcsba rakott, 30 cm vastag csatári kőfalazat alkotta, melyet egybeépítettek a vízvezeték két, 42–46 cm vastag oldalfalával. Az oldalfal teljes magassága mintegy 105 cm volt. A csatorna belsejét durva szemcséjű téglá- és mészkőzúzalékból, valamint oltatlan mészből készült élénk rózsaszín terrazzóval vakolták ki 6–8 cm vastagságában. A belső terrazzo vakolat a csatorna fenekén néhány cm-rel összesűkült. A vízzáró vakolat és a kő alépítmény között 15 cm vastag, téglá és kőzúzalék volt megfigyelhető. Mivel ez a „belső alapozás” sem a Türr-féle csatornametszetben (4. kép), sem pedig az U2 út nyomvonalában készült metszetünkben nem volt megfigyelhető, funkcióját feltehetően a csatorna fenékmélységének megemlése, a kívánt helyes lejtés elérése lehetett.

A vízvezeték épebb északi oldalfalának esetében megfigyelhető volt, hogy az oldalfal tetején a vízzáró réteg felső szélét lekerekítették, élét ívesen elvékonyították. Az aquaeductusnak ez a már Türr Ervin által is leírt építési sajátossága pontosan jelzi az oldalfalak eredeti magasságát, a felső lefedés szintjét. Sajnos a vízvezeték eredeti lefedését sehol sem találtuk meg, ezért annak konstrukciójáról csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Ami azonban a stratigráfia ismeretében biztosnak tűnik az az, hogy a Türr által megfigyelt felmagasított, élbe futó lefedés esetén annak teteje a rekonstruálható egykori római járósínt fölé esne, ezért az egyszerű, nagyméretű kőlapos síkfedés tűnik valószínűbbnek. Összevetve a Türr által közölt (4. kép) és az általunk feltárt aquaeductus (3. kép) belméreteit (94 cm magasság \times 62 cm szélesség = 0,583 m² keresztmetszet, illetve magasság: 76 cm \times szélesség 74 cm = 0,562 m² keresztmetszet), megállapíthattuk, hogy az eltérő méretezés ellenére nagyjából azonos vízmennyiség átbocsátását tette lehetővé. A feltárt maradványok töredékessége és egymástól való viszonylag csekély távolsága az aquaeductus lejtésszögének megállapítását csak hozzávetőlegesen tette lehetővé. A fenékszintek közötti 23 cm-es különbség és a 108 méteres távolság alapján mintegy 2 ezrelékes lejtést állapíthattunk meg, amely kellő lejtést biztosított a gravitációs elven működő vízvezeték számára.

A feltárt nyomvonalszakaszokat térképre rajzolva feltűnt, hogy azok nem estek egy vonalba, illetve azok tengelyének iránya is némiképp eltérő volt.

meable plaster of the bottom of the aqueduct were discovered in the depth of 190–200 cm from the present surface. In the cutting opened in road U3, the remains of the aqueduct remained nearly intact (Fig. 3). The foundation of the aqueduct was a 30 cm thick wall of Csátár rock laid in yellowish white mortar. This wall was built together with the two 42–46 cm thick lateral walls of the aqueduct. The lateral walls were about 105 cm high. The interior of the channel was plastered with a bright pink terrazzo mixed from brick and limestone rubble and quicklime in a thickness of 6–8 cm. The interior terrazzo plaster narrowed a few centimetres on the bottom of the channel. A 15 cm thick layer of brick and stone rubble could be observed between the impermeable plaster and the stone foundation. As this “interior foundation” could not be observed either in Türr’s section of the channel (Fig. 4) or in the section made along the track of road U2, its function must have been to raise the depth of the bottom of the channel in order to create sufficient sloping.

It could be observed on the better preserved northern wall of the aqueduct, that the upper edge of the impermeable layer was rounded on the top of the vertical wall, its edge tapered in an arch. This constructional feature of the aqueduct, which had been described by Ervin Türr as well, exactly indicates the original height of the vertical walls and the level where they were covered. Regrettably, the covering of the aqueduct was not found anywhere, so we can only speculate what structure it had. Nevertheless, it seems certain from the stratigraphical position, that in the case of the raised tent-shaped covering observed by Türr, the roof would rise above the contemporary Roman floor level, so the aqueduct was probably covered horizontally with large stone slabs. If we compare the inner measurements of the aqueduct published by Türr (Fig. 4) and those of the one we have unearthed (Fig. 3) (94 cm high \times 62 cm wide = 0.583 m² in cross-section, and 76 cm high \times 74 cm wide = 0.662 m² in cross-section) we learn that although the proportions were different, they could carry approximately the same amount of water. The fragmentary state of the remains and the relatively small distance from each other afforded only an approximate estimation of the inclination of the aqueduct. The 23 cm alteration between the bottom levels and the 108 m distance give an inclination of two thousandths, which provided sufficient sloping for the aqueduct to work on the principle of gravitation.

When we put the unearthed stretches on a map we found that they are not aligned, and even their axes diverged to some extent. The reason may be that the track of the aqueduct did not follow the shortest possible way but an arched route adjusted to the relief of the terrain. The slightly winding track and the different pro-

Ennek oka az lehet, hogy a vízvezeték nyomvonalát nem a lehető legrövidebb úton, hanem feltehetően a domborzathoz igazodva, ívesen jelölték ki. Az enyhén kanyargó nyomvonallal és a méretek változtatásával feltehetően a lejtés és a kapacitás állandóságát kívánták az építők biztosítani anélkül, hogy az aquaeductus teteje a földfelszín fölé futott volna.

A kutatott vízvezeték szakaszok közvetlen közelében, az U2 felületéről ledőzerolt föld depójából gépi földmunka során háromnegyed életnagyságú, művészi megmunkált fehér márvány szobor 74 cm magas töredéke (5. kép) került elő. A jobb lábával oldalra kilépő, erős kontraposztban ábrázolt ruhás nőalak felső része térdtől felfelé hiányzik. A szobor felszínén az egykori és a markológép okozta sérülések egyaránt megfigyelhetők voltak. Mivel a szobor hátsó oldala eredetileg is egyenesen levágott, felülete csak elnagyoltan megmunkált, ezért arra gondolhatunk, hogy falülkében vagy – lényegében magas domborműként – falhoz rögzítve állhatott, amit a hátoldalon látható csaplyuk is igazolni látszik. A szobortorzó ikonográfiai azonosítása – töredékessége folytán – sajnos nem lehetséges, miként annak eldöntése sem, hogy töredékünk a közeli (Malomi dűlő) villából származott, vagy esetleg a vízvezeték egy eddig ismeretlen felszíni építményét díszíthette.

6. Az *avar korból* három gödröt (U2) bontottunk ki és szórvány kerámiával is rendelkezünk.

7. Az *Árpád-kori* jelenlétet néhány gödör (pl. U2-3, I. felület, „D” szelvény) anyaga reprezentálja (ILON 2000).

A fentiekben említettekén túl van egy ismeretlen korú (dr. Kiss Gábor tárta fel) vaskés mellékletes, nyújtott csontvázas (U2) sírunk. Továbbá az U2-től ill. az I. felülettől délre eső víz-elvezető csatorna gépi mélyítése közben kb. 3–4 m szélességű árkot (sáncárok?) vágta át, amelyet kb. 30 m hosszúságban lehetett megfigyelni. Ennek – idő hiányában – csak rajzos dokumentálást végezhetünk el. Számottevő leletanyagot nem tudtunk gyűjteni belőle, kora kérdéses.

portions probably secured a constant capacity and inclination without raising the aqueduct over the ground surface.

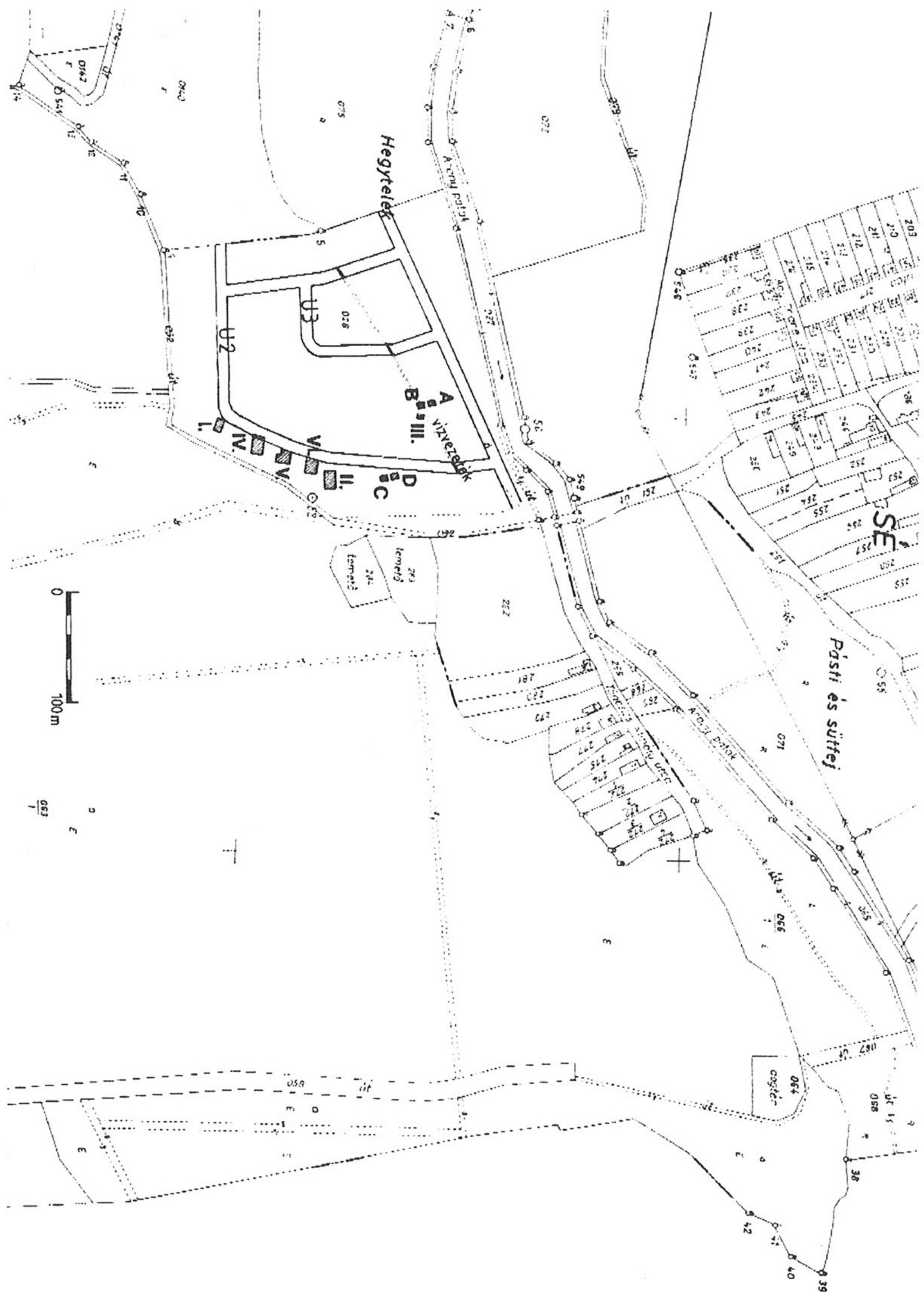
The 74 cm high fragment of a life-size, artistic, white marble statue (Fig. 5) was found next to the investigated aqueduct stretches during the mechanic moving of the earth accumulated from the soil that had been scraped from the surface of U2. The dressed woman steps to the side with the right foot. She is sculpted in a strong counterpoise. The upper part of the figure is missing from the knees up. Injuries, both contemporary and caused by the machine, can be seen on the surfaces of the statue. Since the backside of the statue was originally cut straight, this surface was only roughly finished. This suggests that it stood in a wall niche or as a high relief fastened to the wall. This latter solution seems to be supported by the mortise on the backside. The statue fragment cannot be iconographically identified being too fragmentary. It cannot either be decided if it came from the nearby villa (Malomi dűlő), or it decorated a so far unknown overground edifice of the aqueduct.

6. Three pits were unearthed from the *Avar period* (U2), and some stray sherds were collected.

7. Settlement in the *Árpadian Period* was indicated by finds recovered from some pits (e.g. U2-3, surface I, cutting “D”) (ILON 2000).

Beside the above, we unearthed an inhumation grave of unknown age (unearthed by dr. Gábor Kiss). There was an iron knife beside the extended skeleton (U2). Furthermore, a 3–4 m wide trench (of a fortification?) was intersected during the mechanic digging of a water channel south of surface I and U2. It could be observed to a length of 30 m. For lack of time, it was documented only in drawing. It did not contain a significant number of finds, and its dating remained uncertain.

Six lots stayed unexplored (ca. 0.5 ha), where the relics of several periods were covered for the winter (with plastic). These lots are situated in the environs of cuttings “A” and “B” and surface III.

1. kép. A feltárt felületek és a római kori vízvezeték Sé község határában Magyarország 1:10 000 térképének részletén (Derdák F. munkája)
 Fig. 1. Excavated surfaces and Roman period aqueduct at Sé on a detail of Hungary's map in scale 1:10 000 (drawn by F. Derdák)

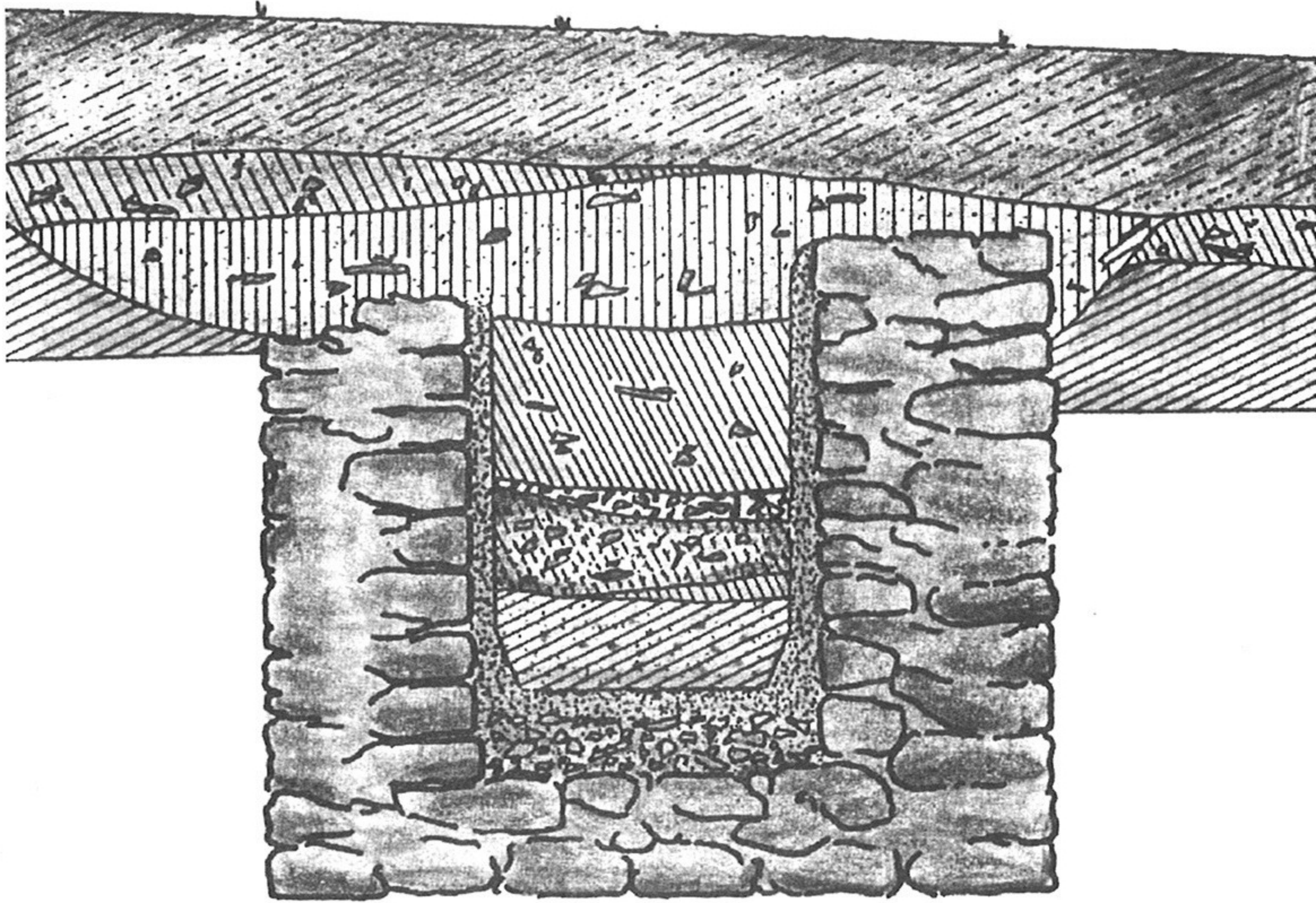

a

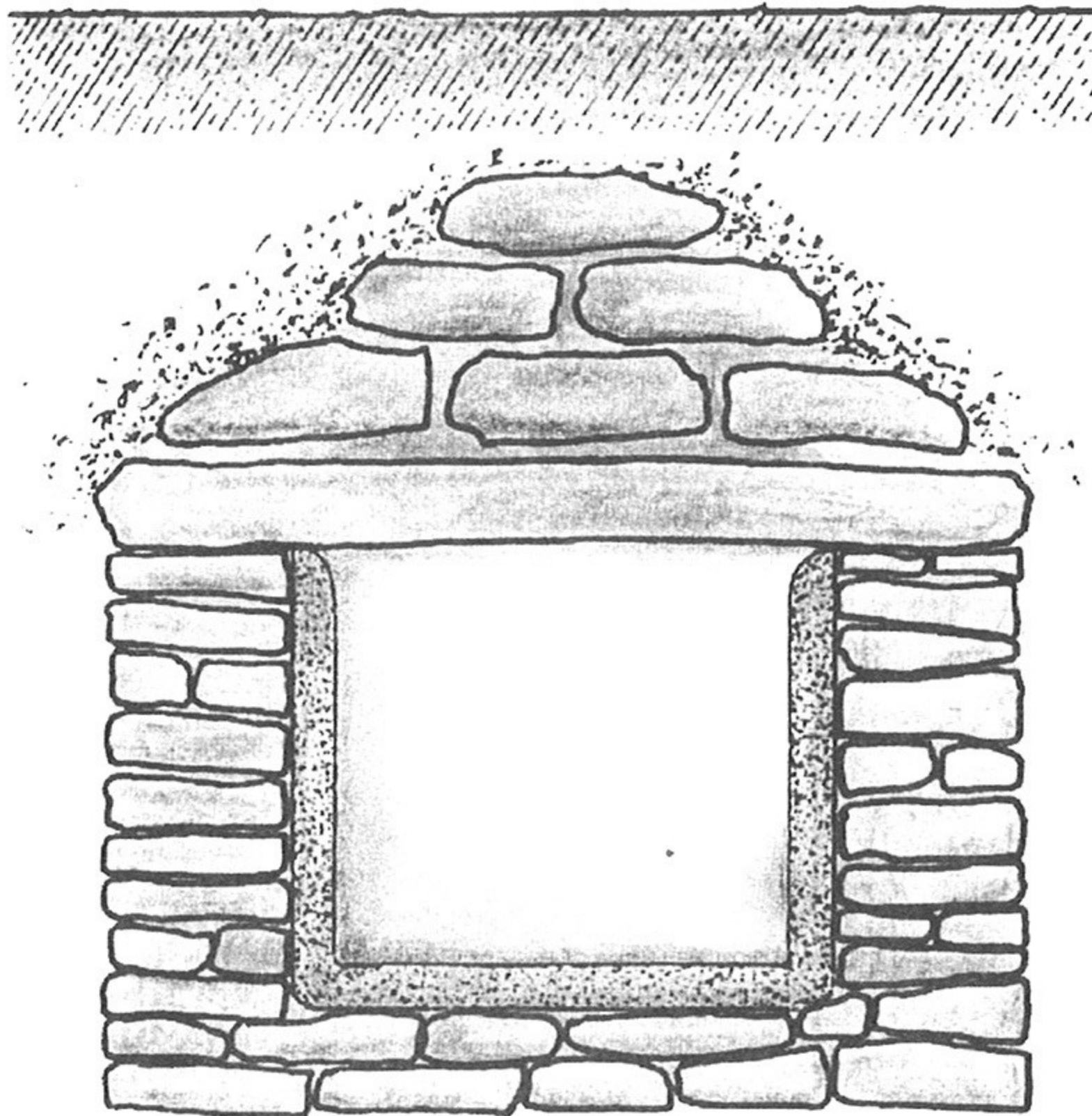

b

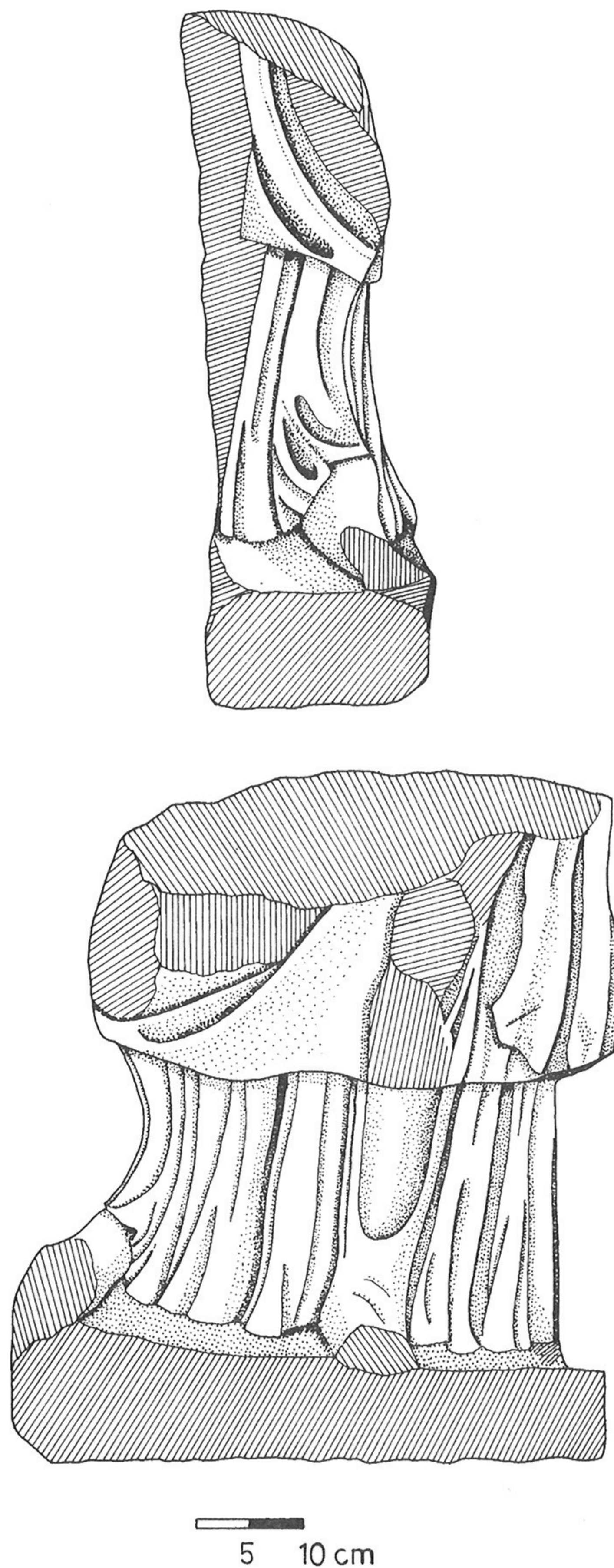
2. kép a-b. Kelta ház a padlón sertés csontjainak maradványaival (Fotó: Ilon Gábor)
Fig. 2 a-b. Celtic house with the remains of a pig on the floor (Photo by Gábor Ilon)

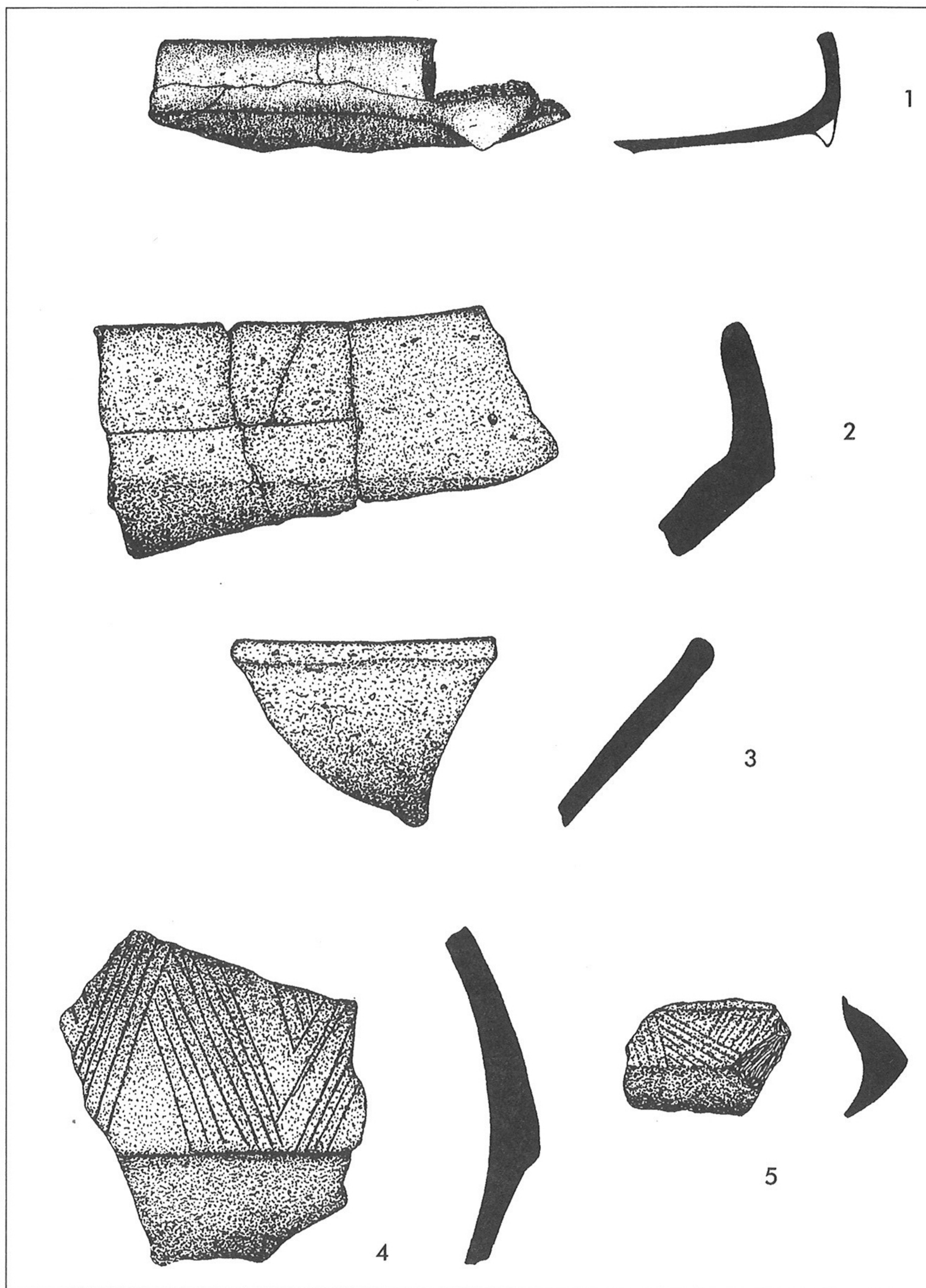
3. kép. Római kori vízvezeték keresztmetszete az ásatás alapján (Rajz: Jóna Éva)
 Fig. 3. Cross-section of the Roman period aqueduct unearthed during the excavations (Drawing by Éva Jóna)

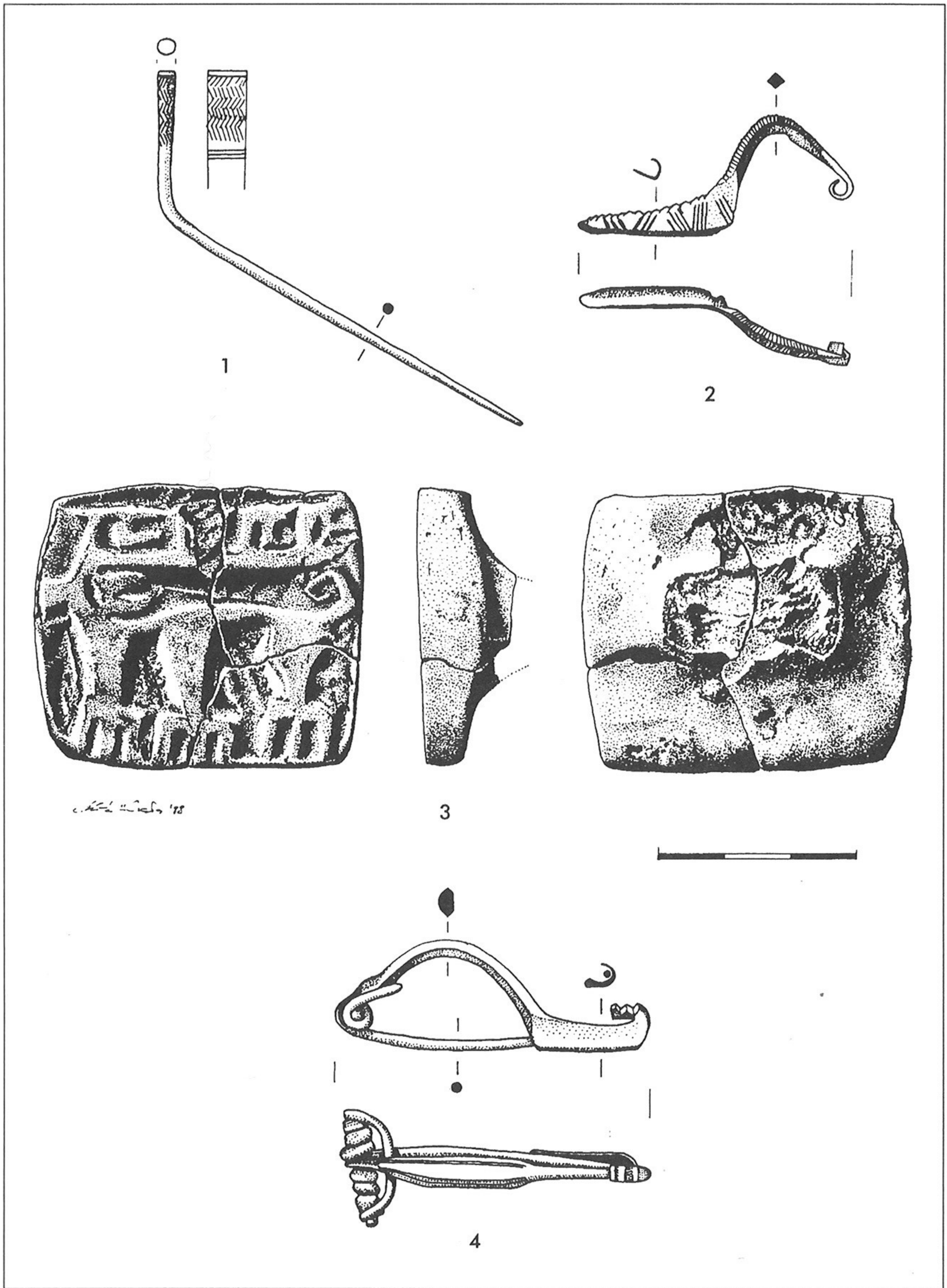
4. kép. Római kori vízvezeték keresztmetszete Türr Ervin ásatása alapján (Rajz: Jóna Éva)
 Fig. 4. Cross-section of the aqueduct unearthed by Ervin Türr (Drawing by Éva Jóna)

5. kép. Római kori szobortöredék (Rajz: Mátyus Magdolna)
Fig. 5. Statue fragment from the Roman period (Drawing by Magdolna Mátyus)

1. tábla: A Balaton-Lasinja kultúra jellegzetes edénytöredékei. (Rajz: Marton Tibor) 1. M=1:2; 2-5. M=1:1
 Plate 1. Characteristic sherds of the Balaton-Lasinja culture. (Drawing by Tibor Marton)

2. tábla: 1. bunkósfejű tű, 2. kisívfibula, 3. pintadéra, 4. kelta fibula (Rajz: 1-2, 4. Mátyus Magdolna, 3. Kiss E. Csaba)
 Plate 2. 1 – Keulenkopfnadel, 2 – small bow brooch, 3 – pintadéra, 4 – Celtic fibula
 (Drawings: 1-2, 4: Magdolna Mátyus, 3. Csaba Kiss E.)